

ՀՄԱՅԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑ
(Մ. Տ. ՇԻՈՑ)

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԱՏՅՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ
(Արատանում Կ. Պոլսոյ Կէսիկ-Յաւա բողբ գումար-
ում միլիոնիկն մէջ 10/23 Սեպտեմբեր 1908)

Կ. ՊՈԼՒՍ
1908

LIBRARY OF THE
H. K. LEIDY
LIBRARY
CONSTANTINOPLE

111/111

ՀՄԱՅԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՑ
(Մ. Տ. ՇԻՈՑ)

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԱՏԵՆԱԿՈՍՈՒԹԻՒՆ
(Արտատպուած է Պոլսոյ Կէսիկ-Քաւա բազր գումարուած
միջինին մէջ 10/23 Սեպտեմբեր 1908)

مكتبة
H. KILIDJIAN
LIBRAIRE-ÉDITEUR
CONSTANTINOPLE

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Վ. ԷՆ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Կ. Պոլիս

1908

Handwritten signature in blue ink.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

«Մի՛ յուսայք յիշխանս յորդիս
մարդկան, զի ոչ գոյ փրկութիւն
ի նոսա : »

Քաղաքացիներ եւ Քաղաքացուհիներ

Հազարաւոր տարիներ առաջ գրուած այդ պարբերու-
թիւնը ամբողջ փիլիսոփայութիւն մը կը պարունակէ իր մէջ :
Թափանցենք վայրկեան մը անոր իմաստին խորը եւ տեսնենք թէ
որքան կը համապատասխանէ ան մեր ժամանակի իրականութեանը :
Ես պիտի աշխատիմ խուսափել խրթին արտայայտութիւններէ, մօ-
տիկ կանգնիլ ձեզ եւ ըստ կարելոյն հասկանալի ըլլալ :

Որո՞նք են այն «իշխանները» որոնցմէ փրկութիւն չունի ժո-
ղովուրդը :

Այդ իշխաններն են բոլոր անոնք, որոնք կիշխեն մեր վրայ
հակառակ մեր ցանկութեան եւ առանց մեզմէ ընտրուած ըլլալու :

Իշխան ըսելով ես չեմ ուզեր անպատճառ թագակիրներն ակ-
նարկել : Բնա՛ւ : Շատ աւելի համեստ աստիճանի վրայ կանգնած
իշխանաւորներ կան մարդկային ընկերութեան ծոցին մէջ, որոնք
այսպէս կամ այնպէս կը շահագործեն մեր միտքը, մեր զգացում-
ները, մեր բնական իրաւունքները, մեր քսակը, մեր ֆիզիքական
ուժը, մեր միամտութիւնը, մեր հաւատքը, մեր վստահութիւնը . . .
Ատոնց կարգին կը վերաբերին, օրինակի համար, համազգի կա-
թողիկոսները, պատրիարքները, առաջնորդները, ամիրաները, կալ-
ուածատէրերը, գործարանատէրերը, վաշխատուները, ինչպէս նաեւ
Հայ ու այլազգի պաշտօնեաները, քաղաքական կեանքին զեկը
իրենց ձեռքին մէջ ունեցողները . . .

Մէկ խօսքով բոլոր անոնք, որոնք ըլլալով հանրութեան մէկ մէկ
անդամը, իրաւունք են ձեռք բերած իրենց նման մարդկանց բազմու-
թիւն մը զեկալարելու, զանոնք իրենց հրամաններուն ենթարկելու :

Իրարու նկ հն ձևով բերած, ըսի : Ամէն բանէ առաջ մեզ պէտք կըլլայ գիտնալ, թէ ի՞նչպիսի են ձեռք բերած անոնք իշխուելու իրաւունքք : Այդ հարցին ճիշտ ու մեկին պատասխանը գտնելով մենք գիւրաւ պիտի կրնանք վերլուծել քաղաքական ու սնտեսական ազատութեանց տեսութիւնները :

Տարակոյս չկայ, որ այս տեսակ միթիւնքի մը մէջ, մէկ երկու ժամով անկարելի է քննելի խնդրի պատմական, գիտական և իրաւաբանական ամբողջ պատկերը ներկայացնել, ուստի ես պիտի բաւականանամ առ այժմ շատ սեղմ, հակիրճ ամփոփումովը :

Կարժամանակ, սիրելի ունկնդիրնե՛ր, երբ մարդկութիւնը զուրկ ուլտով այսօրուան քաղաքակրթութենէն, չունենալով ո՛չ գիտութիւն, ո՛չ կրթութիւն, ո՛չ կենսական պահանջներուն համապատասխան պայմաններ, մարդիկ կապրէին պարզապէս անասնական կեանք մը :

Մարդկային ուղեղը այն ժամանակ շատ թոյլ կը դործէր : Մարդիկ կապրէին մերկ կամ բոյսերով ու անասնոց մորթով կը ծածկէին իրենց մերկութիւնը :

Անոնք կը կերակուէին գլխաւորաբար բոյսերով և մուսկոտներով, նոյն իսկ մարդկային մտով : Անոնց մասին ստուգիւ կրնանք ըսել, թէ կը ծնէին բնութենէն և կը հանգչէին բնութեան գրկին մէջ առանց կեանքի որոշ, վե՛հ նպատակ մը ունենալու :

Այն ժամանակ բոլոր մարդիկ վայրենիներ էին, որ շատ քիչ բանով կը տարբերէին միւս շնչաւորներէն : Լեզուներ անգամ գոյութիւն չունէին և մարդիկ զգայարանական շարժուձևերով կը հաղորդէին միմեանց իրենց զգացումները : Հանրային կեանք ըսած բանը գոյութիւն չունէր և ամէն ոք կապրէր այնպէս, ինչպէս կապրին այսօր մեր չորքոտանի անասաւարնակները :

Արդ, ո՞վ կը կաւալարէր զանոնք կամ ուրիշ խօսքով ո՞վ կիշխէր անոնց վրայ : — Ըստ երեւոյթին ոչ ոք : Սակայն նա՛, որ ունէր ջլուտ բազուկներ, ֆիզիքական կոպիտ ոյժ, նա՛ կիշխէր իր նմաններու վրայ : Որ կը նշանակէ թէ բռունցքն էր այն ժամանակակից իշխողը :

Երբ մարդկային ուղեղը տակաւ առ տակաւ սկսաւ արթննալ և նախնական պարզ զէնքերը գոյութիւն ստացան, այն ժամանակ մարդկութեան հակատապիրը ենթարկեցաւ զգալի փոփոխութեան մը : Զէնքերի և այլ պարզ գործիքներու շնորհիւ մարդիկ սկսան մէկ կողմէն պաշտպանուել զազաններու յարձակումներէն և միւս կողմէն

ալ դիւրացուցին անունդ ստանալու գործը , որովհետեւ զէնքի գործածութեան անմիջական հետեւանքներէ մէկն ալ որսորդութիւնն ու ձկնորսութիւնն եղաւ :

Մարդկային կենաց այս շրջանակին մէջ հմուտ զինավարժներն սկսան իշխել իրենց ցեղակիցներուն վրայ : Ըսել է որ դարձեալ քիւրս ոյժը :

Դարերու ընթացքին մէջ մարդիկ սկսան կարգ մը անասուններ հպատակեցնել իրենց կամքին՝ անոնց կաթէն , մսէն և մորթէն օգտուելու համար :

Այդպիսով մարդակերութիւնն հեռզհեռէ սկսաւ վերնալ , թէեւ մարդու կեանքը տակաւին արժէք մը չէր ներկայացուներ :

Թափառական ու անասնաբարոյ մարդիկ կամաց կամաց կընտելանային նահապետական խաշնարածներու պարզուկ կեանքին եւ նա՛ , որ մեծ թւով անասուններ կը պահէր , այդ անասունները խնամելու համար կը կարօտէր որոշ թւով մտրդկանց : Իհարկէ աշխատանքի վարձատրութեան եւ մարդու անհատական իրաւունքներու մասին մտածելն իսկ աւելորդ էր : Սաշնարածները խաշնատիրօջ պարզ ստրուկներն էին եւ պարսաւոր հին հնազանդիլ տիրօջ բոլոր հրամաններուն : Այդ ժամանակ շատ անասուններ ունեցող մարդը իր ունեւոր ըլլալուն համար կիշխէր չունեւորներուն վրայ : Գիշատիչ գաղաններէն անասնոց հօտը պաշտպանող շուներն ու խաշնարածները համարժէք էին :

Իսկ երբ հողագործութիւնը ծագում առաւ , մարդկային կեանքըն ալ որոշ արժէք ստացաւ : Հողի ընդարձակ տարածութեան մը տիրող հողատէրը անհրաժեշտ կարիք ունէր այդ հողը մշակող ձեռքերու : Ուստի բազմաթիւ մարդկային էակներ դարձերէին հողատէրերու ստրուկները , այդպիսով վերածուելով ստրկատիրոջ շարժական իրերու մի մասը եւ լիովին ենթարկուելով այդ ստրկատիրօջ բոլոր հրամաններուն :

Անասունները , հողը եւ ստրուկները դարձան ուժեղներու սեփականութիւնը և այդ ուժեղները՝ մարդկանց իշխողները :

Դաւ ուշադրութեան առէք , սիրելի ունկնդիրներ , որ անյիշելի ժամանակներ առաջ , որքան ալ որ մարդկային կեանքին մէջ փոփոխութիւններ կը մտնէին , սակայն բան մը կար որ կը մնար նոյնը :

Ի՞նչ էր այդ անսովորական, ուրիշ բան չէր՝ եթէ ոչ ուժեղի տիրապետութիւնը թոյլերու վրայ՝ ունեւորին տիրապետութիւնը շունեւորին վրայ և այդ բոլոր տիրապետութիւններն հիմնուած էին բացառապէս կոպիտ ոյժին վրայ :

Որմէ՞ն ստացան խաշնատէրերն իրենց անասունները, որմէ՞ն ստացան հողատէրերն իրենց հողերը, որմէ՞ն ստացան սարկատէրերն իրենց սարուկները : Կը թողնեմ որ այդ հարցումներուն դուք ինքներդ պատասխանէք : Եւ կը կարծեմ որ շատ դժուար չըլլար այդ ձեզ համար :

Երբոր հողը և անասունները, ըսենք նաև մարդ սարուկները ժամանակի ընթացքին մէջ ստացան կարեւոր արժէքներ, այն ժամանակ «իշխողները» սկսան աչք տնկել մէկը միւսին ունեցածին վրայ եւ աշխատիլ բռնի կերպով տիրանալ միմեանց ունեցած շարժական եւ անշարժ ստացւած քներուն : Այստեղէն, ահա, կսկսի մասնաւոր սեփականատիրութեան ճակատագրական կռիւր ունեւոր դասերու մէջտեղ : Վա՛յն եկած էր — ի՞նչ կը կարծէք, ում, անիրաւին, Օ՛ ոչ, — վա՛յն եկած էր թոյլին : Ուժեղ ունեւորը յանիրաւի կը տիրէր իրմէն աւելի թոյլին ունեցածներուն եւ երկրի որոշ մասը իր հարստութեամբ եւ բնակիչներով կենթարկէր իր ազդեցութեանը :

Այստեղէն ծագում կառնէր պետութիւնը, որուն կիշխէր քիչ առաջ նկարագրածս եղանակով բարձրացող ուժեղը : Կը նշանակէ որ մինչև պետութիւններ կազմուելու շրջանը իշխանութեան ղեկը կը պատկանէր սոսկ բիրտ ոյժին :

Այդ ձեւով պետութիւնները կազմուելէ վերջն ալ շարունակեց ոյժի տիրապետութիւնը : Եւ պետութեանց գլուխը կանգնող իշխանաւորները, ճիշտ իրենց նախահայրերու, պատերու եւ հայրերու նման սկսան աչք տնկել գրացի, սահմանակից պետութեանց վրայ ու երբ վստահ էին իրենց ոյժին՝ զանազան պատրուակներով կը յարձակէին աւելի տկար պետութեանց վրայ բռնի կերպով կը հաստատէին հոն իրենց իշխանութիւնը :

Թէև նուաճումները կը կատարուէին յանուն այսինչ կամ այնինչ ազգի, սակայն իսկապէս նուաճող ու նուաճող ազգերը, ժողովուրդները բացարձակապէս կրաւորական դեր մը կունենային, բուն երակատարները ամենուրեք եւ ամեն անգամ եղած են ափ մը իշխող

ները, միշտ ոյժեղի կամքին համաձայն կազմելով աշխարհագրական տախտակները (ծախսահարուքիւն) :

Լուսաւորութեան դարերուն մէջ ալ շարունակ նոյն սկզբունքներով են զեկաւարուած աշխարհի հզօր իշխանները, այն զանազանութեամբ, որ մինչդէռ հին ժամանակներու իշխողները «Սահման քաջաց զէնն իւրեանց, որքան հատանէ՝ այնքան ունի» ըսելով են մերկացուցած իրենց սուրը, հիմա ամեն երկիր օժտուած է ըստ երեւոյթին «արդար օրէնքներով»՝ զորս աշխարհի իշխանները ծառայեցուցած են իրենց շահերուն եւ յանուն այդ օրինաց հրապարակ են իջած ուժեղի տիրապետութիւնն յաւերժացնելու թոյլերուն վըրայ (ծախիւն) :

Այդ է եղած պատճառը, որ նախապատմական շրջաններէն սկսած մինչև մեր օրերը բազմաթիւ ժողովուրդներ առաւել կամ նուազ կարեւորութեամբ պատմութիւն մը կտակելով գալիք մարդկութեան՝ իրենք անհետացած են, շատերն ալ հիմա անհետանալու վրայ են . . .

Սիրելի ունկնդիրներ՝, թերեւ ձեր մէջ գտնուին այնպիսիներ, որոնք չափազանց յուստես գտնեն իմ հայեացքները ժամանակակից «լուսաւորեալ, քաղաքակիրթ», ո՞վ զիտէ թերեւ նաև «մարդասէր» պետութեանց մասին : Իւրաքանչիւր ոք ազատ է իր կարծիքին մէջ, սակայն իմ ոչ թէ կարծիքս, այլ խորին համոզումս սա է, թէ «մի յուսայք յիշխանս յորդիս մարդկան, զի ոչ գոյ փրկութիւն ինոսա» : Լիայոյս եմ, որ քիչ վերջը դուք ամենքդ ալ պիտի համոզուիք ինձ պէս, թէ մեր օրերուն մէջ ալ իշխողները, ինչ տիտղոս եւ ինչ աստիճան ալ կրնն անոնք, իրենց նախորդներու հետ միեւնոյն սանրին կտան են եւ միեւնոյն սկզբունքն ունին իրենց զեկաւար :

Որոնք են տասնեկիններորդ լուսաւորեալ դարու այն իշխողները, որոնք իրենց մէջ ոյժ զգալով հանդերձ իրենցմէ թոյլերը հանգիստ են ձգտմ իրենց գործին :

Յոյց տուէք :

Ռուս իշխողներն արդեօք, որոնք քանիցս սուրը պատեանէն հանած են յանուն արեւելեան քրիստոնեայ ժողովրդների ազատութեան : Հապա Յինլանտիան, Լեհաստանը, Պեսարապիան, Վրաստանը, Հայաստանը . . .

Անդրիոյ իշխողներն արդեօք, որոնք խիստ աժան դնով իրենց ճակտին վրայ այնքան փայլուն մակդիրներ կը կրեն ցարդ: Հապա Իռլանտիան, Թրանսվաալը, Օրանժը, Եգիպտոսը...

Ժամանակակից ո՞ր պետութեան իշխողները ի վիճակի են, աւանց կեղծելու, ձեռքերը դնելու իրենց խղճին վրայ եւ ըսելու, թէ իրենք բանով մը կը տարբերին մեր ճանչցած գայլերէն: Ո՞չ ապաքէն, ինչպէս դուք կըսէք, «խըմխըմ իլէ պուրունսուզ, պիր-պիրինտէն ուղուրսուզ»... (Ճախանարոքիւններ):

Բնականաբար ձեր մէջ հարց կը ծագի թէ ինչո՞ւ է այդպէս «աշխարհի կանոնը»:

— Որովհետեւ, կը պատասխանեմ ես, փաղափսխելու ազատութիւն չունին ժողովուրդները, որովհետեւ ժողովուրդներու ճակատագիրը «ի ձեռս իշխանաց» է:

Իսկ ի՞նչ կը նշանակէ այդ:

Արդէն այդ է մեր փնտռածը եւ անոր շուրջն է, որ պիտի դառնանք մենք այս երեկոյ: Մեր նպատակին աւելի շուտ հասնելու համար ես պարտաւոր եմ քանի մը խօսքով պատկերացնել այսօր գոյութիւն ունեցող իշխանութիւններու կազմուածքը, որպէսզի ըստ այնմ ալ քաղաքական ու տնտեսական ազատութեանց նշանակութիւնն ըմբռնենք:

Ես քիչ առաջ ըսի՝ ժողովուրդները քաղաքական ազատութիւն չունին: Զրպարտութիւն մը չէր ըրածս:

Քանի որ ժողովուրդները պետութեանց բաղկացուցիչ մասերը կը կազմեն, է՛ն առաջ անոնց ազատութեան չափը գիտնալու համար պէտք է պետական վարչութեանց եղանակները ընտրելնք:

Արդ, գոյութիւն ունեցող պետական վարչութիւններն այսօր կը բաժնուին երէք տեսակի, որոնցմէ իւրաքանչիւրին վրայ առանձին-առանձին պիտի կանգ առնեմ: Անոնցմէ մին է՝ Բոնապետութիւնը կամ Միապետութիւնը:

Բոնապետութիւնը վարչական այն եղանակն է, որ իրաւունք կուտայ երկրի իշխող մէկ անհատին, վեհապետին, իւր ուղածին պէս դարձնելու երկիրը: Այս եղանակով կառավարող երկիրներու մէջ, որքան ալ բազմամիլիոն ժողովուրդներ ապրին հոն, ոչ ոք իրաւունք չունի ըսելու թէ արեւը արեւելքէն կը ծագի, երբ վեհապետը «ո՛չ, արեւմուտքէն կամ հիւսիսէն կը ծագի» ըսէ: Հասկցա՞ք

ինչ ըսել է բռնապետութիւն. կը հասկնա՞ք, եթէ ոչ ուրիշները, գոնէ դ՛ուք պիտի հասկնաք, որովհետեւ 1908 թուի յուլիս 11|24 էն առաջ թիւրքիոյ մէջ կապրէիք (ծափեր) :

Անշուշտ դուք չէք մոռցած, որ ես ճառիս սկիզբը ըսի, թէ իշխող ըսելով ես անպատճառ թագակիրները ըսել չեմ ուզեր : Բռնապետական երկիրներու մէջ սկսած ամենաբարձր պաշտօնեայէն մինչեւ ամենաձամեստ պաշտօնեան մէյ-մէկ գայլեր են, մէկը միւսը լրացնող, մէկը միւսի պակասը լեցունողը . . .

Մեր դժբաղդ Հայրենիքին մէջ, օրինակի համար, Հայ ամիրա մը, Հայ Օրմանեան մը, Հայ Սոչմաթլեան մը, արապ Իզզէթ մը, թիւրք Մէլհամէ մը, քիւրտ Մուսա մը, յոյն ի.քս մը և այլն արդեօք զիրար չեն լրացներ դիւային ներդաշնակութեամբ մը ժողովրդի արեւը խաւարեցնելու համար . . . (ծափեր)

Երբեմն փոքրիկ բռնակալները ոչնչով չեն տարբերիր փոքրիկ կորիճներէն : Մեծ իշխողներն իրենց մանրանկարները կունենան յանձին զանազան փոքրաւորներու : Ժողովուրդը հոս ոչ մի ձայն, ոչ մի իրաւունք, ոչ մի իշխանութիւն չունի :

Օրինակ մը բերեմ : Հարիւրաւոր տարիներ առաջ ոմն Ռոմանով իր և իրպէսներու քիրտ ոյժին կոթնելով կը բարձրանայ ուսաց կայսերական զահին վրայ և կը գրէ ուսաստանի բազմամիլիոն ժողովուրդներուն. «Կամօքն Աստուծոյ կայսր ուսաստանի և այլն և այլն և այլն» :

Կը լսէ՞ք, սիրելի ունկնդիրներ, կամօքն Աստուծոյ կըսէ, իսկ բռնակալներու Աստուածը գիտէ՞ք ինչ է, — Ո՛յ է Ո՛յժը . . .

Եւ Ռոմանովը կամօքն այդ Աստուծոյ կը նշանակէ սրբազանագոյն սինոդի անդամները, որոնք իրենց իրաւունքը կը համարին հրամայել, որ աստուածապաշտ Հայը աստուածապաշտ ուսին հետ ամուսնանալ ուղելու պարագային անպատճառ ուսաց եկեղեցւոյ մէջ պսակւին, ուսաց ծէսով մկրտեն իրենց նորածինները, ուսաց տէրտէրին մրմունջներովը թաղւին . . .

Նոյն Ռոմանովը, կամօքը նոյն Աստուծոյ, կը նշանակէ արդարադատութեան նախարարը, որի պարտականութիւնն է «Հրամանաւ Աստուածընտիր կայսեր» հսկել ուժեղների տիրապետութեան ամրապնդման թոյլերու կամքին, իրաւանց և նոյն իսկ կեանքին վրայ, «օրէնքէն» չեղողները դէպի զնտան առաջնորդելով . . .

Նոյն Ռումանովը, միշտ նոյն Աստուծոյ կամքով, կը նշանակէ միւս նախարարները, նահանգապետները, զօրավարները և այլն ու միշտ կը նշանակէ այնպիսի մարդիկ, որոնք իր տիրապետութեան նեցուկները կրնան հանդիսանալ: Հակառակ պարագային, եթէ աստուծոյ մէկը կամ մէկ քանին ուղեն մասնաւոր իրաւունք մ'ալ ժողովրդին յատկացնել, իսկոյն վրայ կը հասնի բարձրագոյն հրովարտակը և զանոնք, այսինքն բռնապետի կամքին չանսացող պաշտօնեաները, պաշտօնէ կը դրկէ: Ուրիշ ո՞վ կը վայելէ իշխողի աջակցութիւնը, — գործարանատէրերը, կալւածատէրերը, վաշխառուները, միով բանիւ անոնք, որոնք իրենցմէ թոյլերը գուրուլու, իրաւագրկելու, հարոտահարելու «իշխանութիւն» ունին, անոնց խաղաս կը դրկին բռնակալի արնածոր գրչով խմբագրուած օրէնքները, ժողովրդի արիւն քրտինքով սպառազինուած և «երկրին ու ժողովրդին ի պաշտպանութիւն» կոչուած զօրքը, ոստիկանները, բոլոր պաշտօնէութիւնները, սկսած փոքրէն մինչև ամենամեծը...

Վերջապէս մեռաւ մեր յիշած Ռումանովը և անոր տեղն անցան իր որդին ու թոռները յաջորդաբար, մինչև մեր օրերու կայսր Նիկողայոս երկրորդը, միշտ նոյն ճամբով ու նոյն եղանակով:

Բաւական չէ Ռուսաստանի մէջ կատարուածը. երբեմն ալ Ռումանովները իրենց կամակատար շահակիցներով կը հրամայէին Ռուսաստանի 150 միլիոն ազգայնակութեան, որ իրենց լաւագոյն զաւակները մաճէն, ուրազէն ու մաքոքէն պոկելով խրկեն երկրի սահմաններէն դուրս՝ թուրքազմ Չինաստանը, Քորէան, Թիւրքիան նւաճելու, որպէս զի ափ մը իշխողներ աւելի լայն չափով յազուրդ տան իրենց գաղանային ձգտումներուն... (ծափեր)

Եւ ժողովուրդը կը կոտորուէր, անտեսականապէս կը քայքայուէր. արնաքամ կըլար՝ զինքը կեղեքողներու կամքը տեղը բերելու համար. առանց ինքը բան մը շահել կրնալու...

Մէկ խօսքով, բռնապետութեանց մէջ ամէն բան ձեռք կը բերուի ժողովրդեան կռնակէն և ամէն բան կը վայելեն իշխողները:

Եւ այդ բոլորը կը կատարուի «կամօքն Աստուծոյ, որ անհասանելի է»:

Ահա թէ ինչ կը նշանակէ բռնապետութիւնը: (Երկարաւիւծ ծափեր)
Հիմա դուք ինքներդ կարող էք ձանձնալ միւս բռնապետութիւնները, Ռուսաստանը ձեզ օրինակ առնելով:

Այդ տեսակ երկրները նման են այն հիւանդ մարմինն, որու մէջ դիւրաւ կը գոյանան զանազան միքրոօններ, սպառնալով լուծել այդ հիւանդ մարմնի կազմը՝ մերթ վիրահատութեան առաջնորդելով և մարմնի զանազան մասերն անջատելով, երբեմն ալ ուզղակի քայքայելով ամբողջութիւնը . . .

Հոն, ուր բռնապետութիւն կայ, բնականաբար ծնունդ պիտի առնեն նաեւ դժգոհութիւններ անիրաււածներու կողմէն :

Անա այդ դժգոհութիւններն են, սիրելի ունկնդիրնս՝, որ հետզհետէ խտանալով տեղի կուտան բողոքներու և երբ բողոքներն անլսելի մնան, իրաւագուրկներու մէջ առաջ կուգայ արդար զայրոյթը զանազան արտայայտութիւններով և վերջապէս ժողովրդի բարեկամները իրար մօտ գալով իրենց մէջ կը յղանան ուսանել երկունքով կը ծնին յեղափոխութեան գաղափարը .

Թէ ի՞նչ է յեղափոխութիւնը, այդ մասամբ պիտի պարզել իմ ներկայ ատենախօսութեան ընթացքին մէջ, իսկ մանրամասնութիւնը ուրիշ միթիւնքով մը կարելի պիտի ըլլայ բացատրել :

Ան այժմ այսքանը ըսեմ, որ յեղափոխութեան շնորհիւ ժողովուրդը կաշխատի իշխանութեան դեկը ձեռք բերել և անձամբ տնօրինել իր ճակատագիրը : Կամ ուրիշ խօսքով ժողովուրդը կը ձգտի բռնակալի ճանչցած Աստուծոյ կամքին տեղ թագաւորեցնել իր հաւաքական արդար կամքը : (Ճակել)

Յեղափոխուող ժողովուրդներու մէջ ճակատագրական խիստ կարեւոր դեր կը խաղայ իրաւագուրկ զանգուածի գիտակցութեան աստիճանը : Ժողովուրդ մը որքան աւելի ընդունակութիւն ունի իր վիճակին ծանրութիւնն ըմբռնելու, այնքան ալ շուտ եւ դիւրաւ կը թագաւորեցնէ իր կամքը :

Սակայն, դժբախտաբար, քանի որ բռնապետութեան հետ զուգընթացաբար տգիտութիւնը կը յառաջանայ եւ բռնակալ երկրներու ժողովուրդները ո՛չ իրաւունք ունին և ոչ ալ յարմարութիւններ զարգանալու, ուստի եւ յեղափոխութեան գործը կարծուածէն աւելի կը դժուարանայ : Յեղափոխական գործիչները յաճախ կստիպուին կռուիլ երկու ճակատէ, մէկ կողմէն բռնապետութեան դէմ եւ միւս կողմէն ժողովրդի տգիտութեան դէմ . . . Այդպէս եղաւ նաեւ մեր մէջ և երկդիմի այդ պայքարը շատ սուղի նստաւ մեզ : Չափազանցութիւն չըլլար, եթէ ըսենք թէ մեր հարիւր-հազարա-

ւոր զոհերուն կէսը իրենց ագիտութեան երեսէն ոչնչացան : Եթէ մեր ժողովուրդը ազէտ չըլլար, յուլիսի 11 —ը շատ վաղուց եկած կըլլար, ու այն ալ ուրիշ կերպ, ուրիշ արգիւնքով : (ծաղիկ) :

Ինչպէս որ մեր մէջ եղաւ, այդպէս ալ միւս բռնապետութեանց մէջ տեղի կունենայ : Անիրաւին ու իրաւազուրկին կոխը հետզհետէ սուր բնաւորութիւն կստանայ, յեղափոխութեան անչէջ կրակը կը ճարակէ իրաւազուրկներու սիրտն ու հոգին . մընչե որ վերջապէս թշնամի բանակները ճշտուին, կայնին ճակատ առ ճակատ եւ մոլեգին թափով մը կարդան երկուստեք Տիրապետութեան կռուի սպամական մարտահրաւէրը . . .

Այո, տիրապետութեան կոխն է այդ, որովհետեւ մէկ կողմէն բռնապետութիւնը կուզէ իր տիրապետութիւնն ամրապնդել կողմն ոյժին վրայ եւ միւս կողմէն ժողովուրդը կուզէ իր տիրապետութիւնը հիմնել բանականութեան եւ իրաւահասարակութեան վրայ :

Եթէ ժողովուրդը — ուշադրութիւն դարձուցէ՛ք, ժողովուրդը կը սեմ եւ ժողովուրդը ըսելով ես կը հասկնամ ոչ-իշխողները, — այնքան պարտաճանաչ է, որ քաղաքական իշխանութեան ղեկը ձեռք անցնելու համար ընդունակ է զոհարելու իր բոլոր կարողութեանց հետ նաեւ կեանքը, այն ժամանակ բռնապետութեան արտաքին պարիսպները կը խորտակուին եւ ժողովուրդը քանի մը քայլ կը յառաջանայ : Այդ մասնաւոր յառաջացումը կը կայանայ այն բանի մէջ, որ իշխողներն իրենց անսահման իրաւունքներուն մէկ չնչին մասը ազամայ կը յանձնեն երեկուան իշխողներուն, առիւծին բաժինը դարձեալ իրենց պահելով . . . իշխողներու իրաւանց այդ սահմանափակումը առաջ կը բերէ սահմանադրական իշխանութիւնը :

Պետական վարչութեան երկրորդ տեսակն է սա, որ կը կոչուի սահմանադրական միապետութիւն :

Հիմա տեսնենք, թէ ի՞նչ կը նշանակէ այդ :

Սահմանադրական միապետութիւնը վարչական այն եղանակն է, որ մասնաւոր իրաւունք կուտայ երկրի ազգարնակչութեանը միջամուխ լինելու հանրային գործերուն : Այդ միջամտութիւնը տեղի կունենայ ժողովրդի կողմէն ընարուած երեսփոխաններու համագումար ժողովով, որ եւրոպական բաւով փարլամենթ կը կոչուի :

Պարզարանենք քիչ մը :

Բունապետութեան մասին խօսելու ժամանակ եւ բացատրելի , որ այդ կարգի պետութիւնները միշտ ամենուրեք միեւնոյն սկզբունքով կը ղեկավարուին , այսինքն — ամեն բան իշխողին համար , իսկ ժողովրդին համար — ոչինչ :

Այդպէս չէ , սակայն , սահմանադրական երկիրներու մէջ , ուր նոյն միօրինակութիւնը չենք կրնար մասնանշել : Մինչ մէկ երկրի մէջ ժողովուրդը բաւական լայն իրաւունքներ կը վայելէ եւ բոլորովին ղինաթափ ըրած է երկրին վեհապետը , որուն վերապահուած է սոսկ պատուաւոր նախագահի մը դերը , անդին կը տեսնաք որ նոյն սահմանադրական անունը կրող ուրիշ երկրի մը ժողովուրդը կամ ժողովրդին ունեւոր մասերը կը վարեն երկրի գործերը ձեռք ձեռքի տուած վեհապետին հետ եւ դեռ ուրիշ տեղ մ'ալ ժողովուրդը միայն անուանական իրաւունքներ կը վայելէ եւ կրկին նախորդ իշխողներն են , որ կը տնօրինեն պետութեան բաղդը :

Օրինակի համար յիշենք սահմանադրական Պելժիքան , Ռուսաստանը եւ Պարսկաստանը : Պելժիքայի փարլամենթը , Ռուսիոյ Տուման եւ Պարսկաստանի Անճումանը տարրեր-տարրեր հաստատութիւններ են , որ երբէք չեն կրնար համեմատուիլ իրարու հետ : Մինչդեռ Պելժիքացին ճակատիբաց կրնայ յայտարարել , թէ իր երկրի ազգարնակցութիւնը անմիջական մասնակցութիւն եւ ղեկավարի հանգամանք ունի երկրի ներքին ու արտաքին գործերուն մէջ , նոյն բանը չեն կրնար ըսել Ռուսներն ու Պարսիկները , որոնց երեսփոխանական ժողովներուն վրայ Դամոկլէսի սուրին պէս կախուած են Տարին ու Շահին կաշկանդիչ ու խափանարար հրամանները , նոյնիսկ թնդանօթները , ինախատինս սահմանադրական կարգերու . . . (ծաղիկ) :

Զարգացած , պարտաճանաչ եւ մարտնչող ժողովուրդները տիրապետութեան կռուի միջոցին կը պահանջեն սահմանադրական այնպիսի կարգեր , որոնցմով կ'երաշխաւորին երկրի ազգաբնակչութեան քաղաքական լայն իրաւունքները , ե ինչ որ կարելի չըլլար ձեռք բերել բուն կռիւն հետեւանօք , այդ ալ կ'աշխատին երեսփոխանական ժողովի միջոցաւ ձեռք բերել : Այդ է ցոյց տուած ազգերու պատմութիւնը :

Սահմանադրականութիւնը մշտնջենական կռիւ մ'է ժողովրդի եւ իշխողներու միջեւ : Անոնցմէ իւրաքանչիւրը , ինչպէս կ'ըսէք

դուք, «իր կողմը կը տաչէ»։ Իշխողը կուզէ վերադառնալ բռնապետական վարչութեան ձևին, իսկ ժողովրդի ներկայացուցիչները կամ ժողովուրդը կուզեն երկրի ամբողջ իշխանութիւնը իրենց ձեռքը ձգել։ Որ կողմը որ ուժեղ ըլլայ՝ այն կողմը կը դառնայ երկրի տէրը։

1908 թւի Յուլիսի 11|24 էն ասդին մեր հայրենիքն ալ, թիւրքիան ըսել կուզեմ, դարձած է սահմանադրական երկիր։ Թէ մեր ունեցած սահմանադրութիւնը քիչ առաջ նկարագրածներէն ո՞ր կարգին կը վերաբերի, այդ բանը գիտնալը զժուար չէ։ Բաւական է, որ ուշի ուշով աչքէ անցնենք Միտհատեան սահմանադրութեան քանի մը յօդածները, որոնց մէջ պարզ կերպով և առանձին հոգածութեամբ մը սրբագործւած են անհատներու գերիշխանութեան իրաւունքները հանրութեան շահուն վրայ... Սակայն չընկունանք մեր նպատակէն։

Սխալւած չենք ըլլար, եթէ ըսենք, թէ սահմանադրական շատ երկիրներու մէջ ալ տակաւին վաղեմի բիրտ ոյժն է իշխողը։ Եւ հետեւաբար քաղաքական ազատութիւնը հոն ժողովրդի համար չէ, որովհետեւ քաղաքական ազատութիւն ունեցող մարդը լիազօր քաղաքացի մը պիտի ըլլայ, մինչդեռ մենք գիտենք որ ուրիշէն կախում ունեցող մէկը երբէք չի կրնար քաղաքացի կոչուիլ։

Երկու խօսքով սա քաղաքացի բառն ալ ճշտենք, միջանկիալ կերպով, որպէսզի մի գուցէ քաղքըցու և գեղացու մասունքներ բացւին, ինչ որ դժբաղդարար եղած են ուրիշ տեղեր...

Քաղաքացի ըսելով պէտք է հասկնալ այն մարդիկը, որոնք իրենց պատկանած հասարակութեան միւս անդամներուն հետ համազօր իրաւունքներով կը համախմբուին և իրենց երկրին համար կարգեր ու կանոններ կը հաստատեն, հանրային կենաց ներդաշնակութիւնը կապահովեն և ուրիշին ազատութիւնը չվտանգելու պայմանով կը վայելեն ամեն իրաւունք...։

Ուրիշ խօսքով, կատարեալ քաղաքացին նա՛ է, ով որ կը հրաւիրի իր և իրպէսներու համար օրենքներ մշակելու և զայնս պարտադիր դարձնելու ամենքին համար, սկսած ամենահամեատ գեղջուկէն մինչև ամենաբարձր պալատականը...։

Կը ցաւիմ, սիրելիներս, որ ճառիս սկզբին ձեզ քաղաքացիներ և քաղաքացուհիներ անանելով խոշոր սխալ մը գործած ե-

զայ, որովհետև կարծեմ դուք ալ համամիտ էք ինձ հետ, որ մենք տակաւին քաղաքացիական իրաւունքներէ զուրկ ենք... իրաւ է թէ մենք, կամ աւելի շխտակն ըսելով, մեզմէն անոնք, որ յայտնի նիւթական կարողութիւն մը կը ներկայացնեն և այսքան տուրք կը վճարեն, անոնք իրաւունք են ստացած ընտրելու իրենց երեսփոխանները և խրկելու մեր պատուական փարլամենթը. սակայն խընդիրը հոն է թէ՛ ի՞նչ ընելու համար:

Այո, ի՞նչ ընելու համար...

Ամեն պարագայի տակ մեր ընտրեալները՝ այսօրուան ունեցած իրենց իրաւունքներով պիտի կրնան թերևս շատ զեղեցիկ ցանկութիւններ յայտնելու, սակայն պայմանաւ որ ալդ ցանկութիւնները զուրկ լինին ո՛ր և է վճուական նշանակութենէ: Որովհետև, ինչպէս ձեզ ալ յայտնի է, մեր սահմանադրութեան զօրութեամբ կայ ուրիշ հաստատութիւն մը, ուր նստած են մեզմէն չընտրուած և մեր հաւաքական կամքը չը ներկայացնող քանի մը հոգի, որոնք իրաւունք ունին մեր երեսփոխաններու ըսածին վրայ խոշոր խաչ մը քաշելու, եթէ իրենց հաճելի չը թւի: Իսկ անոնց (խօսքս ծերակուտականներու մասին է) հաճելի չեն այն բոլորը, ինչ որ ուժեղի շահերուն դէմ և հասարակութեան շահերուն ի նպաստ են...

Եթէ նոյնիսկ պատահի, որ այս կամ այն խնդրի շուրջը համաձայնութիւն մը կայանայ մեր ընտրած երեսփոխաններուն և վերէն նշանակուած ծերակոյտի անդամներուն միջև, այդ պարագային ալ տակաւին կայ ամենազօր ձեռք մը, որ իրաւունք ունի խաչը քաշելու եղած որոշման վրայ:

Ասկէ կը հետեւի, ուրեմն, որ մեր այսքան խանդավառութեանց առարկան եզոզ սահմանադրական կարգերու և մեր փառարանած «Ազատութեան» մէջ ալ դեռ իշխողը ժողովրդի անկաշկանդ կամքը չէ, հապա այն «Աստուծոյ կամքը» զոր կը դաւանին աշխարհի իշխողները...

Սակայն պէտք է գիտնալ, որ աշխարհի բոլոր ժողովուրդները և բոլոր երկրները դատապարտուած չեն նոյն ծիծաղելի վիճակին: Օ՛ ոչ, եթէ այդպէս ըլլար, այն ժամանակ Շվեյցարացին, Ամերիկացին, Գաղղիացին և կարգ մը ուրիշ ժողովուրդներ անիրաւ տեղը մեր նախանձի առարկաները պիտի հանդիսանային: Բարբրազդարար երկրներ կան, ուր ժողովրդի անդամները կրնան ինքզինք-

նին քաղաքացի կոչել, իրենց կեանքի առանձնայատուկ պայմաններէն թելադրած: Անա այդ ակնարկածս երկիրներու վարչական եզանակն է, որ կը ներկայացնէ պետական վարչութեան երրորդ տեսակը և կը կոչուի Հասարակապետութիւն կամ Հանրապետութիւն:

Հանրապետական երկիրներու մէջ ժողովուրդը ընդհանուր, ուղղակի և դադանի քւէարկութեամբ կ'ընտրէ իր երեսփոխանները, որոնք կը հաւաքուին մէկտեղ ո՛չ թէ ցանկութիւններ յայանելու, հասարակ երկրի և ժողովրդի պահանջներուն համապատասխան օրէնքներ գծելու: Հոն փարլամենթը օրէնսդիր ժողով է, որ բացի օրէնքներ գծելէ և կառավարութեան ընելիքը ճշդելէ, նաև կը քննադատէ կառավարող պաշտօնեաներու գործունէութիւնը, որովհետև հոն բոլոր պաշտօնեաները պատասխանատու են ժողովրդի երեսփոխաններուն, որ կը նշանակէ ժողովրդին առջև՝ իրենց բոլոր ըրածներուն համար: Երեսփոխանական ժողովն է նոյնպէս կամ ժողովուրդը, որ կընտրէ երկրի պաշտօնէութեան վարիչները: Ուրեմն հանրապետական երկիրներու վարիչներն իրենց պաշտօնը կամ երկիրը կառավարելու իրաւունքը կ'ստանան ոչ թէ Աստուծմէն կամ ըիրտ ուժի շնորհիւ, այլ հանրութեան վստահութենէն, ժողովրդի հաւաքական կամքէն:

Կը տեսնէ՞ք, սիրելի ունկնդիրներ՛ր, որքան մեծ է տարբերութիւնը վարչական միւս երկու ձևերի և հանրապետականի միջև: Կը ցաւիմ, որ ժամանակը ոչ է և ես անկարող պիտի ըլլամ աւելի երկար խօսելու հանրապետական կարգերու առաւելութեանց մասին:

Բայց կարծեմ ըսածներէն դիւրին է մակարերել, որ այդ երկք վարչական ձևերէն ամենալաւը և ամենաարդարը վերջինն է, այսինքն հանրապետականը:

Չեմ ըսեր թէ հանրապետական վարչութիւնը անթերի և անքննադատելի է. ան ալ ունի իր անարդար կողմերը, որոնք սակայն կը կայանան ոչ թէ էութեան, այլ գործադրութեան եղանակին մէջ: Ամեն պարագայի տակ հանրապետական երկիրներու մէջ քաղաքացին իր քաղաքացիական լայն իրաւունքները կը վայելէ և եթէ նա գիտնայ օգտուիլ այդ իրաւունքներէն, իրաւամբ պիտի կրնայ ըսել, թէ այս երկրի գերիշխանութիւնը հանրութեան կը պատկանի: Որ ըսել է, թէ քանի մը առանձնաշնորհեալ անհատ

ներ չեն որ կը հրամայեն ստորադաս մեծամասնութեան, այլ բոլոր հայրենակիցներն են որ իրենց վճռական ձայնով կուզան վճռելու երկրին բազդը :

Ահա այդ գեղեցիկ վիճակին տիրանալու համար էր, որ մենք տասնեակ տարիներէ ի վեր զոհարերութեան սեղանին վրայ դրինք մեր լաւագոյն զաւակների կեանքը, մեր եռանդը, մեր մտաւոր, բարոյական, նիւթական և ֆիզիքական բոլոր կարողութիւնները : Այդ նպատակին հասնելու համար էր, որ մենք նետուեցանք յեղա-վոխական տաժանելի ասպարէզը, յանձն առնելով ամեն նեղու-թիւն, զրկանք, բանտ, աքսոր, կախազան : Ժողովրդական գե-րիշխանութեան յաւերժացումն էր, որ մենք գրեցինք մեր արիւնով այն պանծալի դրօշին վրայ, զոր այսօր այնպէ՛ս հպարտ կը ծածա-նեցնենք մեր գլխուն վրայ : Մեր նահատակ ընկերները կախազանի բարձունքներէն իրենց մարտը հայեացքները այդ նպատակակէտին ուղղած կաւանդէին իրենց հոգին (ծայիւր. Կեցցեն Հնչակեանները) :

Մենք հիմա կը գտնւինք մեր փնտուած երկրի կէս ճամբուն վրայ, տակաւին շատ ճամբայ ունինք անցնելիք, շատ դժնդակ պայմաններ կան բարեփոխելիք, շատ մը փուշեր հանրային կեանքին առջև, զորս ջարդելու համար հարկ կըլլայ կրկնապատկել մեր եռանդը, սուտարացնել գործողներու բանակը, ընդլայնել մեր զի-տակցութեան հորիզոնը և յառաջ ընթանալ գէպի երջանիկ ապագան . . .

Սիրելի հայրենակիցներ՝, եկէք վայրկեան մը ենթադրենք, թէ մենք հասած ենք մեր նպատակին : Այո՛, ենթադրենք թէ մենք ձեռք բերինք կատարեալ քաղաքական ազատութիւն :

Ուրեմն ազատ ենք մենք, լիազօր և անկաշկանդ քաղաքացիներ : Ի՞նչ կը կարծէք, բաւակս՞ն է այդ մեզ երջանկացնելու համար :

Ո՛չ, սիրելիներս : Քաղաքական ազատութիւնը սիրելի և ան-հրաժեշտ բան է, ինչպէս պարարտ հողը՝ բոյսին համար : Սակայն քանի՞ փարա կարժէ այդ ազատութիւնն ինձ համար, երբ փոքս անօթի է : Ի՞նչ նշանակութիւն ունի հողը բոյսին համար առանց ջերմութեան և անձրևի :

Անիծւած հացի խնդիրը մէկն է այն կարեւորագոյն խնդիրնե-րէն, որոնք կը կազմեն մարդու գոյութեան հիմունքները : Դուք ունիք քաղաքական ազատութիւն, ազատ էք անղլամ Ռզզէթնե-

րի, Մէլհամէների հետապնդումներէն, ուզածնուդ չտի կրնաք երգել, խօսիլ, խաղալ, խնդալ և մէկ խօսքով դուք ձեր գլխուն տէրն էք, ինչ որ չէիք մինչև երէկ:

Սակայն տեսնուած բան է, որ անօթի մարդը ակորժակ ունենայ երգելու, խօսելու, խաղալու, խնդալու . . .

Գիտէ՞ք արդեօք թէ քանի՞-քանի՞ ազատ քաղաքացիներ ազատ Ամերիկայի, ազատ Գաղղիոյ մէջ կը տառապին յետին թշուառութեան մէջ, անկարող բաւարարութիւն տալու իրենց ընտանեաց և զաւակներու ամենատարրական պահանջներուն: Ամենաազնիւ գաղափարներով սողորւած լինելով հանդերձ, այդ թշուառները կը մնան աւուր հացի կարօտ և ժամանակ ու տրամադրութիւն իսկ չունին օգտակար ըլլալու իրենց պատկանած հասարակութեան, այդքանը բաւական չէ, յաճախ անոնք կատիւրին վրդովել հասարակաց հանգիստը, երբեմն ալ կը դիմեն իրենց խառնուրդին անհամապատասխան արարքներու, որպիսիք են գողութիւն, յափշտակութիւն, մինչև անգամ ամենապատաւոր ընտանիքներ երբեմն պատառ մը հացի համար վաճառքի կը հանեն իրենց սեփական մարմինը, իրենց պատիւը, իսկ տղամարդիկ կը ծախեն իրենց քաղաքիական իրաւունքը, իրենց քւէն, իրենց ազատ ձայնը . . .

Ինչո՞ւ այդ բոլորը, կը հարցնէք դուք:

Որովհետև մարդիկ քաղաքականապէս ազատ են թէև, բայց տակաւին ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԶՈՒՆԻՆ:

— Այդ հարցին պատասխանած են մեր դարու ամենանշանաւոր փիլիսոփաները սուարազին հատորներով, զորս մէկ-երկու ժաման ատենախօսութեամբ ամփոփելը բացարձակապէս անկարելի է, այնուամենայնիւ ես կաշխատիմ իմ թոյլ ուժերով պարզել ձեզ կենսական քանի մը կէտեր, յուսալով որ դուք ձեր անձնական փորձառութիւնն ալ անոնց միացնելով կարող պիտի լինիք բմբռնել միտքս:

Անյիշելի ժամանակներէ ի վեր մարդկային ընկերութեան ծոցին մէջ կողք կողքի կապրին հասարակական զանազան խաւեր, հարուստներ և աղքատներ, տէրեր և ծառաներ, գործատէրեր և գործաւորներ, կարծես թէ մարդիկ ալ նման են իրենց կացարաններուն, ուր երկնամբարձ հսկայական ապարանքներու կողքին կը շարունկաբար մը խղճալի տնակներ, որ եթէ մէկ ապարանքը խոր-

տակւի՝ իր ծանրութեան տակ պիտի ճզմէ բազմաթիւ համեստ
անակներ :

Որո՞ւն են այդ կացարանները : Ապարանքները կը պատկանին
այն ափ մը հաստափորներուն , որոնք իրենց կեանքին մէջ աշխա-
տանք ըսւած բանը տեսած չեն և սակայն հակառակ իրենց ծուլու-
թեան կը վայելեն աշխարհի բոլոր բարիքները : Մինչդեռ անդին
մարդկութեան սոււար մեծամասնութիւնը , որ գիշեր-ցորեկ , ամառ
ձմեռ , առողջ-հիւանդ չարաչար կաշխատի , իր ձեռքով կը գոյացնէ
աշխարհի բոլոր հարստութիւնները , և սակայն դարձեալ թշուա է ,
դարձեալ կիսամերկ , դարձեալ անօթի , դարձեալ մթին ու խոնաւ
անակին մէկ անկիւնը նետւած . . .

Ինչո՞ւ է այս անարդարութիւնը :

Մեզի կը պատասխանեն , թէ քնուրբեան օրեկօն է այդպէս :
Սխալ է , հայրենակիցներ՝ , բնութեան օրէնքը այդպէս չէ :

Մարդիկ բնութեան մէջ հաւասար ծագում և հաւասար իրաւ-
ունքներ ունին :

Ոչ ապաքէն թագաւորին ու գեղջուկին դաւակները կը ծնին
միատեսակ . անոնք բոլորն ալ մերկ աշխարհ կուգան և իրենց ծնած
օրէն իրենց հետ կը բերեն բնական իրաւունքներու շարք մը :

Օրինակի համար գեղջուկին երախան ծնաւ թէ չէ՝ ունի գո-
յութեան իրաւունք : Ոչ ոք կրնայ գողնալ , բանտարկել , սպանել
զայն , թէև նա թոյլ , անզօր , անպաշտպան էակ մ'է : Բնութիւնը
մինչևեւ հոս կը խառնուի : Անկէ վերջ կատարուածները բնութեան
վերագրելը բացարձակ անիրաւութիւն է , գիտակից կեղծիք է , որ
ներելի չէ :

Կը նշանակէ որ չարիքին արմատը պէտք է ուրիշ տեղ վնտուել :

Արդ , ինչո՞ւ աշխատող , արդիւնաբերող մարդկութիւնը մըշ-
տընջենապէս կը տառապի յետին թշուառութեան մէջ , իսկ ափ մը
ծոյլ ու չաշխատող մարդիկ առօք-փառօք կտայրին առանց բանի մը
պակասութիւն զգալու :

Այդ հարցին միակ ու ամենաճիշտ պատասխանն այն է թէ՝
որովհետև վաստակաւորը իր վաստակածին տէրը չէ :

Ահա այդ քանի մը բառերուն մէջն է բուն իրողութիւնը :

Ի՞նչ ընելու է հապա , որպէս զի մարդկութիւնն ազատի այդ
անարդարութիւններէն :

«Քրտամբ երեսաց քոց կերիցես զհաց քոյ», — այդ է միակ դարմանը, այսինքն ամէն մարդ պէտք է իր աշխատանքին համեմատ ալ ազրի և նա, որ ուրիշին աշխատանքովը կ'ապրի՝ յանցաւոր պիտի նկատուի և հասարակաց օրէնքը պիտի պատժէ զայն...

Այդ բարձր նպատակն իրագործելու համար բոլոր յառաջադէմ երկիրներու մէջ կը կազմակերպեն առանձին կուսակցութիւններ, որոնք ոգի ի բոին կ'աշխատին՝ նախ քաղաքական իշխանութեան զեկը ձգել ժողովրդի ձեռքը և ժողովրդին հնարաւորութիւն տալ օրինական հողի վրայ կանգնելով կուսելու շահագործող ձրիակեր դասակարգի դէմ, երկրորդ՝ ազատել ժողովուրդը այն կարգ մը անարդար պարտականութիւններէն, որոնց ենթակայ է ժողովուրդը յանուն միակողմանի օրինաց:

Օրինակի համար, դուք զիտէք, թէ ժողովուրդը որքան կը նեղուի տուրքերու ծանրութենէն: Երկու խօսքով տեսնենք, թէ ինչպիսի հարկային եղանակն է, որ ժողովրդի բարեկամ կուսակցութիւնները կուցին վերցնել մէջտեղէն:

Հարկերը երկու տեսակ կըլլան՝ ուղղակի և անուղղակի հարկեր:

Ուղղակի կը կոչին այն հարկերը, որ կը նշանակեն շարժական և անշարժ գոյքերու վրայ՝ անոնց գնին համեմատութեամբ և կատարելն ուղղակի անոնց տիրոջմէն: Ուրեմն շատ գոյք ունեցողը շատ հարկ կը վճարէ, քիչ ունեցողը՝ քիչ, հիշ շունեցողն՝ հիշ:

Բայց մեղ նետաբրքրողը անուղղակի տուրքերն են:

Անուղղակի կը կոչին այն տուրքերն որ կը ծանրանան անխըտիր բոլոր ժողովրդի վրայ, սակայն առանց յայտնի ընելու, թէ ով որքան կը վճարէ: Ասոնց վերացումն է որ կը պահանջեն անոնք:

Օրինակի համար, դուք ծխախոտ գնելու ժամանակ մտքերէդ ալ չէք անցըներ, թէ տուրք կը վճարէք: Մինչդեռ տեսէք ահաւասիկ, թէ ինչ օյննպաղութիւն կը խաղան ձեր գլխուն: Փոքրիկ հաշիւ մը ընենք: Աչքի սուսջ ունենանք քսան կրամ ծխախոտ: Մխախոտ մշակող գիւղացին հազար ու մի տեսակ նեղութիւններով հասցոցած է զայն, արցակ կ'ազած և բերած ծխախոտի գործարանատիրոջը: Քսան կրամ ծխախոտը գիւղացուն վրայ կը նստի մօտաւորապէս, 10 «փարայի, միայն» 5 «փարա շահելով» 15 «փարայի կը ծախէ գործարանատիրոջը և սա ալ իր կողմէն» 8 «փարա ծախսելով» և 17 «փարա ալ իրեն համար շահ առնելով կը հասցնէ»

40 «փարայի: Եւ անա պետութիւնն ալ իր կողմէն» 40 «փարա հարկ զնկելով, թոյլ կուտայ որ ձեզի ծախեն 80 փարայի:

Եթէ ձեզմէն ամէն մէկը շարաթը քսանական կրամնոց երկու տուփ ծխախոտ սպառէ, տարին կընէ 100 տուփ, որ ըսել է թէ միայն ծխախոտի համար դուք տարեկան մարդագլուխ» 100 «դահեկան տուրք կը վճարէք, բայց առանց գիտնալու այդ բանը:

Ճիշտ այդպէս կը վճարէք նաեւ թէյի, շաքարի, քարիւղի... և ուրիշ կարգ մը անհրաժեշտ առօրեայ պիտոյքներու համար:

Ու եթէ հաշուելու ըլլաք այդպիսով ձեր վճարած տուրքին գումարը, պիտի սոսկաք, տեսնելով թէ ուր կերթան ձեր դառն աշխատանքով ձեռք բերած փարաները...:

Մտէք գործարաններու մէջ և պիտի տեսնէք հոն նոյն անարգարութիւնները: Թշուա գործաւորներն առաւանց կսկսին և մինչև իրիկուն շարաշար կաշխատին և ի՞նչ է ստացածները. — այնքան որ ո՛չ ապրին և ո՛չ ալ մեռնին: Մինչդեռ անոնց աշխատանքով գործատէրը միլիոններ կը դիզէ:

Ենթադրենք թէ մէկ լիզր ատաղձը կարժէ 5 դահեկան. օրուան մը մէջ մէկ գործաւորը այդ ատաղձէն կը պատրաստէ, դիցուք, 100 հատ զլան, զորս գործատէրը կ'ծախէ քսանական փարայի: Ուրեմն 5 դահեկանի ատաղձէն գործատէրը կ'առնէ 50 դահեկան, որմէն ընդամենը միայն 10 դահեկան կուտայ գործաւորին, 5 դահեկան ալ տուած էր ատաղձավաճառին, եղաւ 15 դահեկան, որ ըսել է թէ մէկ գործաւորի կոնակէն շահեցաւ ան օրը 35 դահեկան:

Պարզ հաշիւ է, չէ՞: Եթէ 50 գործաւոր աշխատցնէ՝ օրական ինքը մինակ կը շահի 1750 դահեկան, մինչդեռ 50 գործաւորը միասին կտանան միայն 500 դահեկան: — Այսպէս ալ միւս գործաւորները:

Հիմա դուք ըսէք, սա արդարութիւնն է, սա եզրայրութիւնն է, սա հաւասարութիւնն է, որ գիշեր ցորեկ «կեցցէ՛ արդարութիւն, կեցցէ՛ եզրայրութիւն, կեցցէ՛ հաւասարութիւն» կը կանչէք, կարծելով թէ այդպէս գոչելով ձեր դարտակ գրպանին մէջ բան մը կ'աւելնայ, կամ թէ ձեր կիսաքաղց զաւկին ստամոքսը ջերմութիւն մը կ'զգայ...:

Հասպա մեր խեղճ ու կրակ զիւղացիները, որոնք կաշխատին

օրնիրուն և իրենց կերածը դարձեալ կըլկըլն ու բանջարն է, մինչ-
դեռ անոնց արտադրած անբաւ բարիքները կերթան հողատիրոջ
ամպարները ճարճատեցնելու . . (ծախահարութիւններ) :

Վայը կուգար գործաւորին, մարապա գիւղացուն, արհեստա-
ւորին, բոլոր աշխատաւոր ժողովրդին, եթէ անոնք թողնած ըլ-
լային իրենց ճակատագրին : Այն ժամանակ զանոնք շահագործող-
ները հանգիստ խղճով պիտի ծծէին անոնց արիւնը և օր աւուր աշ-
խարհը պիտի վերածէին հսկայական տանջանարանի մը, ուր ամ-
բողջ մարդկութիւնը պիտի տքնէր, պիտի չարչարէր, պիտի հիւժ-
ւէր, պիտի աշխատէր անդադրում, որպէս զի անդին կարգ մը ան-
սիրտ անհոգի վամպիրներ պալատներու, ապարանքներու առասպե-
լական ճոխութեանց մէջ իրենց անձը նւիրէին ամէն տեսակ անե-
րեւակայելի զեղխութեանց, սահման չը ճանչցող շռայլութեանց և
սողոմական կենցաղի . . .

Բարեբաղդաբար, ամենուրեք պակաս չեն ժողովրդի անձնու-
րաց պաշտպանները, յանձին զանազան կուսակցութեանց, որոնցմէ
մէկն է նաեւ մեր մէջ Հնչակեան Կուսակցութիւնը, որ իրեն նպա-
տակ է դրած պաշտպան հանդիսանալ, ամէն կերպ ու ամէն գնով,
աշխատող ու արդիւնաբերող ժողովրդի շահերուն, ընդդէմ ամէն
կարգի շահագործողներու, որպէս զի ժողովուրդը ոչ թէ խօսքով
այլ իրապէս տիրանայ քաղաքական ու անտեսական ազատութեան :

Հնչակեան Կուսակցութիւնը, որպէս պահապան հրեշտակ,
պատրաստ է միշտ իւր նւիրական դրօշին ներքեւ համախմբելու
այն բոլոր հայրենակիցներին, որոնք կարօտ են հմուտ և փորձաւու
առաջնորդի, զօրեղ ու ամալուրջ պաշտպանի, ըսելով անոնց .

— Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և բեռնաւորք և ես
հանգուցից զձեզ, առէք զդրօշն իմ ի ձեզ և ոսարուք յինէն և
գտջիք հանգիստ անձանց ձերոց . . .

Երբոր մարդկութիւնն ազատի այդ կեղեքումներէն, երբ
աշխատողներն իրենց վաստակածը լիովին վայելեն, երբ արդիւնա-
բերողները տէր դառնան իրենց արդիւնաբերածներուն, երբ
արդիւնաբերութեան բոլոր միջոցները ձեզ պատկանին, ինչ որ
մեր բուն նպատակն է, ահա այն ժամանակ կրնաք ըսել, թէ
դուք անտեսականապէս ալ ազատ էք : (Խանդավառ ծախահարու-
թիւններ)

Մենք պատրաստ ենք, երբոր ուզէք, դնելու ձեր առջեւ մեր ծրագիրը, բացատրելու ձեզ մեր մօտաւոր և հեռաւոր նպատակները և ցոյց տալու այն ճամբան, որ կը տանի ձեզ դէպի կատարեալ ազատութիւն, դէպի հանրային երջանկութիւնը...

Այսօր այսքանով կը բաւականանամ, սիրելի ունկնդիրներ, ազնիւ խօսք տալով ձեզ, որ այսուհետեւ շուտ-շուտ պիտի հանդիպինք մենք միմեանց և սրտաբաց պիտի խօսինք մեր ցաւերուն մասին:

Իսկ մինչ այդ կը գոչենք՝

Կեցցէ՛ Աշխատաւոր Ժողովուրդը .

Կեցցէ՛ Քաղաքական Ազատութիւնը ,

Կեցցէ՛ Տնտեսական Ազատութիւնը :

(Երկարատեւ ծափահարութիւններ, խանդավառ ցոյցեր):

ՀՄԱՅՆՍԿ ԱՐԱՄԵՆՆՅԻ (Մ. Տ. Շուս)
ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐԸ

1. Քիւրս Պէկ, Բ. Տպագրութիւն	Գին 2 դր. — փարա
2. Արամբ, Բ. Տպագրութիւն	» 3 » 10 »
3. Անաստաձները	» 5 » — »
4. Մերձեցում	» 2 » 20 »
5. Դաս	» 1 » 10 »
6. Սեւ հարսանիք	» 1 » 10 »
7. Հնչակ	» 1 » 10 »
8. Քրդերը Տանկա-Հայաստանում	» 10 » — »
9. Թիւրքիոյ բնդդիմադիր սարերը	» 1 » 20 »
10. Կուրճին Սօցիալ-Տեմոփրաքները, բարգմ. Պրաֆէի »	1 » 20 »
11. Գիւղական ու սուղչի ձայնը, բարգմ. Դարամաձէի »	2 » — »
12. Ինչ է հայրենիքը . . . բարգմ. Վասիլեի »	2 » — »
13. Փախստականը բարգմ. Ան-սկիլի »	2 » — »
14. Հերոսութիւններ (Ընդ մամլով)	» 3 » — »
15. Ազատութիւն քաղաքական և սնտական »	1 » 20 »

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՐԱՍ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱՆԵՐԸ

16. Արեւմտեանի ֆաղմայ.
17. Շէյխ Մանուտ և իր դերը Հայաստանում.
18. Թափառականի վերջին օրերը.
19. Այիվներու աղջիկը.
20. Մանապարսները անտառի մէջ.
21. Տխմար հավիւներ.
22. Ազատութեան սեմին վրայ.
23. Վ.Է.Ժ Քաղիմալեկովի:
 և ուրիշ անթիպ երկեր, որոնք հնագնեւէ պիտի յայտնին:

Գրքերու պահեստը կը գտնուի Վ. Պոլիս, Յովնաննէս
Գըլընեանի գրաստանը, Չաֆաֆեքլար եօզուտու, № 25 :